

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Навчально-науковий інститут бізнесу, економіки та менеджменту
імені Олега Балацького
Кафедра управління

Шифр _____

**Наказ ректора про
затвердження теми**

„До захисту допускається”
завідувачка кафедри
_____ **Г.О.Швіндіна**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА БАКАЛАВРА
на тему: «Публічне управління у сфері надання освітніх послуг»
за спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування»

Здобувач вищої освіти

гр. ПУ-71
Мяус Тимур Сергійович

Подається на здобуття освітнього ступеня бакалавр.
Кваліфікаційна робота бакалавра містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ Мяус Тимур Сергійович.

Науковий керівник

**кандидат економічних наук,
доцент кафедри управління,
Лукьянихін Вадим Олександрович**

Суми – 2021 рік

АНОТАЦІЯ

У роботі розглянуто основи публічного управління у сфері освіти та принципи функціонування бізнесу в умовах державно-приватного партнерства в Україні.

Проведено аналіз суб'єктів трикутника «держава-бізнес-освіта» з точки зору публічного управління в Україні. Представлено основи діяльності держави у сфері освіти та принципи функціонування бізнесу в сучасних соціально-економічних умовах, проаналізовано сучасний стан системи освіти в Україні.

Визначено концептуальні основи взаємодії «держави-бізнесу-освіти» за сучасних умов. Проаналізовано рівень співпраці органів публічного управління та підприємництва, а також освітніх закладів та бізнес-середовища. На основі дослідження механізмів взаємодії держави і освіти із бізнес-середовищем було запропоновано авторське бачення форм їх співпраці.

РЕФЕРАТ

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи бакалавра. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел (57 найменувань). Загальний обсяг роботи складає 54 сторінки. Робота проілюстрована 13 рисунками, 1 таблицею.

Метою кваліфікаційної роботи є визначення та вдосконалення принципів, механізмів і форм взаємодії держави, освіти та бізнесу в рамках публічного управління у сфері надання освітніх послуг.

Відповідно до поставленої мети було визначено та виконано такі завдання:

- визначено сутність та основи діяльності держави;
- наведено основні поняття та принципи функціонування бізнесу;
- охарактеризовано систему освіти в Україні;
- визначено принципи співробітництва органів державної влади та підприємництва;
- проаналізовано партнерство між закладами освіти та бізнес-середовищем;
- досліджено механізм взаємодії освітньої системи, влади та бізнесу;
- запропоновано сучасні форми взаємодії держави, бізнесу та освіти як основа інноваційного розвитку.

Об'єктом дослідження є органи публічного управління, система освіти і сучасне бізнес-середовище в Україні.

Предметом дослідження є процес взаємодії держави, освіти і бізнесу в рамках публічного управління у сфері надання освітніх послуг.

Методи дослідження. У ході написання роботи було використано такі методи дослідження, як теоретичний аналіз, аналітичний, описовий, порівняльний та прогнозний.

Ключові слова: ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ, ДЕРЖАВА, БІЗНЕС-СЕРЕДОВИЩЕ, ОСВІТА, ОСВІТНІ ЗАКЛАДИ, ОРГАНИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ, ПОТРІЙНА СПІРАЛЬ.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1 ОСНОВИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ СФЕРОЮ ОСВІТИ ТА ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА	8
1.1 Основи державної діяльності та публічної влади у сфері надання освітніх послуг.....	8
1.2 Принципи функціонування бізнесу та основи державно-приватного партнерства в Україні	14
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ ПРИНЦИПІВ І МЕХАНІЗМІВ ВЗАЄМОДІЇ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ, БІЗНЕСУ ТА ОСВІТИ	19
2.1 Співробітництво органів державної влади та підприємництва.....	19
2.2 Аналіз партнерства між закладами освіти та бізнес-середовищем	24
2.3 Механізм взаємодії освітньої системи, влади та бізнесу	28
РОЗДІЛ 3 ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВИ, БІЗНЕСУ ТА ОСВІТИ В РАМКАХ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ НАДАННЯ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ	34
ВИСНОВКИ.....	46
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	49

ВСТУП

Зміст, форми і методи державного управління визначаються історичними умовами економічного, соціально-політичного і культурно-національного розвитку суспільства, особливостями політичної і правової культури народу, професіоналізмом і інтересами правління, формою державного пристрою, що формуються відповідно до режиму правління. Однак виклики зовнішнього середовища змушують будь-яку державу реформувати адміністративну систему, пристосовуючи її до того, що відбувається у суспільстві.

Сучасний світовий досвід демонструє високу ефективність взаємодії держави і бізнесу в інноваційній сфері. У той же час і в Україні робляться реальні кроки з розвитку спільних інноваційних проектів держави і бізнесу, що становить основу формується в країні інноваційної системи. Основна увага при цьому зосереджено на формуванні інституційних основ цих взаємин, в тому числі створення оптимальних форм взаємодії держави та бізнес-структур, які забезпечують виконання стратегічно значимих завдань [11].

Актуальність теми зумовлена тим, що формування взаємодії між державою, освітою та бізнесом в Україні є досить складним процесом. Так, заохочення бізнес-середовища до партнерства із державою та освітньої системою, зазвичай, має ряд певних проблем: недосконалість нормативно-правового забезпечення, невідповідність форм та методів ведення партнерської діяльності, низький рівень конкурентоспроможності співпраці, низький рівень розвитку інвестиційного та інноваційного потенціалу.

Крім того, можна спостерігати перешкоди на шляху становлення ефективного партнерства бізнесу та державної влади, які відбуваються у формі переважання власних інтересів над інтересами суспільства.

Таким чином, для покращення рівня взаємодії держави, освіти та бізнесу необхідно більш детально вивчити досвід створення взаємовідносин

на рівні державного та бізнес середовищ; проаналізувати нормативно-правові та організаційно-економічні норми співпраці та види взаємодії трьох суб'єктів між собою.

Метою кваліфікаційної роботи є визначення та вдосконалення принципів, механізмів і форм взаємодії держави, освіти та бізнесу в рамках публічного управління у сфері надання освітніх послуг.

Відповідно до поставленої мети було визначено та виконано такі завдання:

- визначено сутність та основи діяльності держави;
- наведено основні поняття та принципи функціонування бізнесу;
- охарактеризовано систему освіти в Україні;
- визначено принципи співробітництва органів державної влади та підприємництва;
- проаналізовано партнерство між закладами освіти та бізнес-середовищем;
- досліджено механізм взаємодії освітньої системи, влади та бізнесу;
- запропоновано сучасні форми взаємодії держави, бізнесу та освіти як основа інноваційного розвитку.

Об'єктом дослідження є органи публічного управління, система освіти і сучасне бізнес-середовище в Україні.

Предметом дослідження є процес взаємодії держави, освіти і бізнесу в рамках публічного управління у сфері надання освітніх послуг.

У ході написання кваліфікаційної роботи було використано такі методи дослідження, як теоретичний аналіз, аналітичний, описовий, порівняльний та прогнозний.

Практична значимість результатів дослідження роботи полягає у тому, що в період рамках модернізації системи освіти та підвищення її якості за останні роки однією із передумов успішної діяльності ЗВО є формування ефективного механізму взаємодії влади-бізнесу-освіти. Саме тому

запропоновані форми партнерства держави-бізнесу-освіти зможуть підвищити якість надання освітніх послуг та забезпечити інноваційний розвиток підприємств.

Структура дипломної роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел (57 найменувань). Загальний обсяг роботи складає 54 сторінки. Робота проілюстрована 13 рисунками, 1 таблицею.

РОЗДІЛ 1 ОСНОВИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ СФЕРОЮ ОСВІТИ ТА ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА

1.1 Основи державної діяльності та публічної влади у сфері надання освітніх послуг

Дослідження сутності держави протягом довгого часу не втрачає своєї актуальності. Так, сучасний світ, який живе в епоху глобалізації, вимагає і науково обґрунтованого осмислення сутності держави в нових умовах. Крім того - пов'язаних з державою інших фундаментальних понять теорії держави і суспільства.

Поняття «сутність» походить від латинського слова *essentia* (есенція), яке має значення якоїсь смислової визначеності явища або предмета в протилежність до його *existentia* (існування), проявленого буття. Ставлення суті до існування розуміється як кореляція підстави (першоджерела, первинного принципу), що зумовило виникнення і життєдіяльність феномену (предмета) і його наявного буття, зовнішнього прояви в житті, що виражається формулою *essentia involvit existentiam* - сутність визначає буття [6].

Таким чином, «сутність держави визначає саме себе як підставу» [2, с. 70] існування (екзистенції) будь-якого явища або предмета (речі). Причому, це така його основа або принцип, які складають зміст даного явища, його невід'ємне і постійне, необхідне і стійке якість, ознаки або їх суму, без яких воно (явище) перестає бути самим собою і його вже неможливо бачити і мислити як таке.

Сутність держави - це те головне, що визначає та обумовлює його об'єктивну необхідність в суспільстві, його зміст, цілі, функції.

Визначити сутність держави досить просто: для цього необхідно встановити кінцеву мету його походження і розвитку. Однак, це передбачає з'ясування, як мінімум, трьох питань:

- по-перше, що слід розуміти під феноменом держави;
- по-друге, яка його матерія, форма і зміст, оскільки всі вони містять в собі багато чого від сутності держави, виступаючи її проявом;
- по-третє, в чому полягає цільова причина виникнення і існування держави як вищої цінності, якою вона повинна служити.

Визначення цілей держави в значній мірі залежить від того, що під ними розуміється. З такого розуміння випливає їх об'єктивний чи суб'єктивний характер. Якщо держава - це народ, суспільство, соціально-політичний організм, об'єднаний в єдине ціле верховною владою, то його цілі і завдання - це мета і завдання самого народу, які об'єктивно випливають з його явного буття і сенсу існування. Якщо держава - це влада, цілі якої будуть визначатися виключно інтересами пануючих, а основна маса населення виявиться тільки засобом їх реалізації [6].

При розгляді держави як політично організованого суспільного явища, суверенної форми існування певного народу, нації чи цивілізаційної матерії – держави буде включати в себе наступні елементи:

- територіальний - землю і ґрунт, природні ресурси і т.д.,
- етно-соціальний - населення, саме як етно-соціальний субстрат держави, пристосоване до життя і ведення господарської діяльності;
- економічний - система господарства - матеріальні ресурси, господарюючі суб'єкти, їх засоби виробництва, виробнича структура, процес виробництва і розподілу матеріальних благ, виробнича інфраструктура;
- політичний - система влади і управління - державні органи та установи, державні службовці, депутати, поліція;
- нормативний - право, законодавство, моральні і релігійні норми, звичай і звичаю, політичні традиції, правозастосовна практика.

Зміст держави полягає у сукупності зв'язків, відносин, процесів, які утворюють даний феномен. Його форма являє собою певний варіант вираження змісту, способу його існування, видимі атрибути і ознаки такого існування.

Соціальне призначення держави показує, що воно робить в суспільстві, визначає роль держави в суспільстві, визначає ступінь втручання держави в життя суспільства [12].

Зміст державного життя включає в себе цілі внутрішнього і зовнішнього розвитку держави, його перспективні і короткострокові задачі, функції його апарату і органів, механізм влади та управління суспільним життям, політико-правовий порядок, різного роду зв'язки між верховною владою і народом, державним апаратом і різними соціальними та регіональними спільнотами і колективами, саму систему соціальних відносин в організованому суспільстві і його міжнародних зв'язках як однієї із форм реалізації його суверенітету.

Система освіти України - це сукупність освітніх установ країни, а також набір методичних вказівок і відповідних навчальних програм. Організаційно система освіти України сьогодні складається з навчальних закладів різного типу і рівня акредитації, а також розгалуженої мережі державних наукових установ, науково-виробничих об'єднань і галузевих підприємств. Спрощено структуру освіти країни можна представити у вигляді наступного наочного списку [12].

Структура системи освіти України:

- дошкільна освіта (ясла, дитячі садки, центри розвитку дитини);
- загальна середня освіта (навчальні установи 1, 2 і 3-го ступеня);
- позашкільна освіта (школи мистецтв, палаци юнацької творчості);
- професійно-технічна освіта (училища, ліцеї);
- вища освіта (технікуми, інститути, університети);
- післядипломна освіта (центри підвищення кваліфікації);

- аспірантура (науково-дослідні установи, в тому числі НДІ);
- докторантура (науково-дослідні установи, в тому числі НДІ);
- самоосвіта (народні університети, освітні центри, бібліотеки).

Для ефективної організації загальноосвітнього процесу і отримання учнями якісного професійного навчання на Україні запроваджені різні рівні освіти.

Освіта є основою інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об'єднаного загальними цінностями і культурою, і держави.

В Україні створені рівні умови доступу до освіти. Право на освіту гарантується незалежно від віку, статі, раси, стану здоров'я, інвалідності, громадянства, національності, політичних, релігійні або інші переконання, кольору шкіри, місця проживання, мови спілкування, походження, соціального і майнового стану, наявності судимості, а також інших обставин і ознак.

Органи державної влади здійснюють соціальний захист освітян лише у тих випадках, які передбачено діючим законодавством та забезпечують належний доступ до освітніх ресурсів для соціально незахищених груп суспільства [29].

Держава створює умови для здобуття освіти особами з особливими освітніми потребами з урахуванням індивідуальних потреб, можливостей, здібностей та інтересів, а також забезпечує виявлення та усунення факторів, що заважають реалізації прав і задоволення потреб таких осіб в сфері освіти.

Іноземці здобувають освіту в Україні відповідно до законодавства та / або міжнародних договорів України.

Модель управління системою освіти в Україні багато в чому повторює радянську модель управління освітою, при цьому впроваджуються ринкові підходи. Державну політику в сфері освіти визначає Верховна Рада України,

а реалізує Кабінет Міністрів України, Міністерство освіти і науки, інші центральні органи виконавчої влади і органи місцевого самоврядування [41].

Управління навчальними закладами в межах повноважень, визначених законами та установчими документами цього закладу, здійснюють: державні органи; засновник і керівник навчального закладу; колегіальний орган управління навчального закладу; колегіальний орган громадського самоврядування; інші органи, передбачені спеціальними законами або установчими документами.

Сьогодні в Україні, незважаючи на непрості демографічні та соціально-економічні умови, здійснюється модернізація мережі навчальних закладів, метою якої є більш ефективне використання їх матеріально-технічних, кадрових, фінансових, управлінських ресурсів для підвищення якості доступності та конкурентоспроможності освіти.

Серед основних проблем в системі української освіти актуальними є:

- недостатній рівень відповідності якості освітніх послуг до потреб населення та вимог ринку праці;
- обмежений доступ у вищій освіти для певних категорій суспільства;
- відсутність комплексу фізичного, морального та соціального розвитку;
- падіння рівня соціальної моралі та культури у юного покоління;
- недостатньо зорієнтована структура професійної освіти на попит робочої сили;
- недорозвинена мережа ДНЗ;
- погано розвинена система моніторингу, контролю та оцінки якості освіти в Україні.

Для подолання зазначених проблем в українському освіті розроблено Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2022 року, метою якої є: підвищення доступності якісної, конкурентоспроможної освіти відповідно до вимог інноваційно сталого розвитку суспільства, економіки;

забезпечення особистісного розвитку людини відповідно до її індивідуальних здібностей, потреб на основі навчання протягом життя.

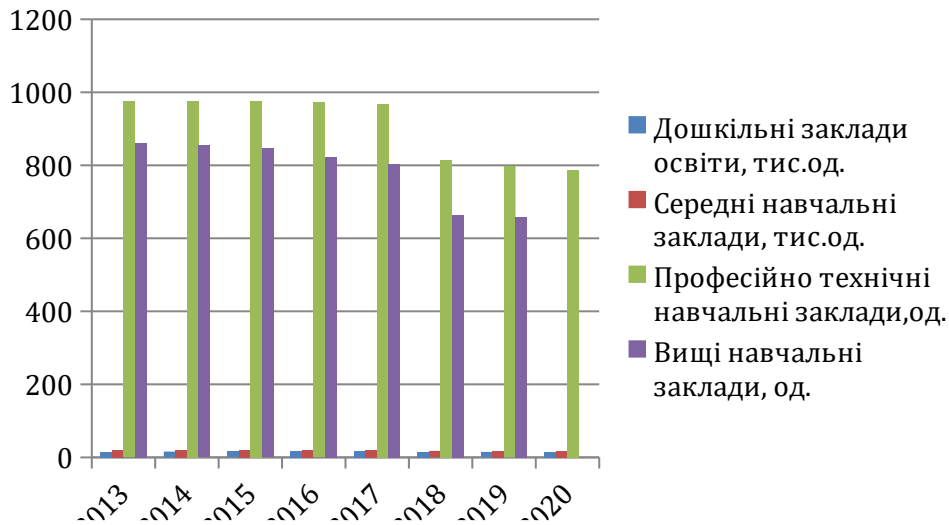

Рисунок 1.1 – Кількість освітніх закладів в Україні [15]

Протягом останніх років спостерігалось зменшення кількості освітніх закладів різних рівнів акредитації внаслідок незначного рівня якості середньої загальної освіти автоматично падав рівень якості вищої освіти.

Як результат ЗВО займалася не підготовкою висококваліфікованих фахівців для розвитку інновацій, а простих споживачів.

В результаті сьогодні вища школа готує в кращому випадку споживачів і користувачів, а не тих, хто має стати висококваліфікованими фахівцями, рушіями прогресу.

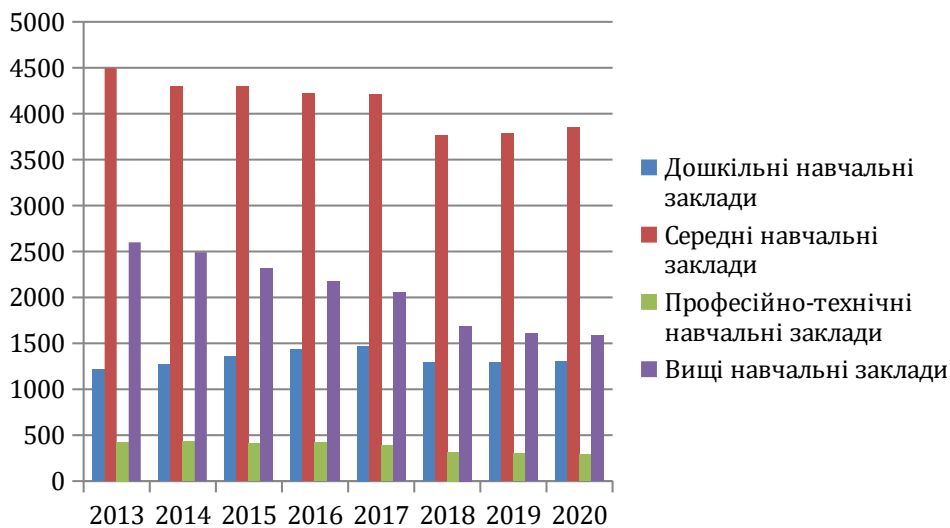

Рисунок 1.2 – Кількість учнів у закладах освіти України, тис.ос. [15]

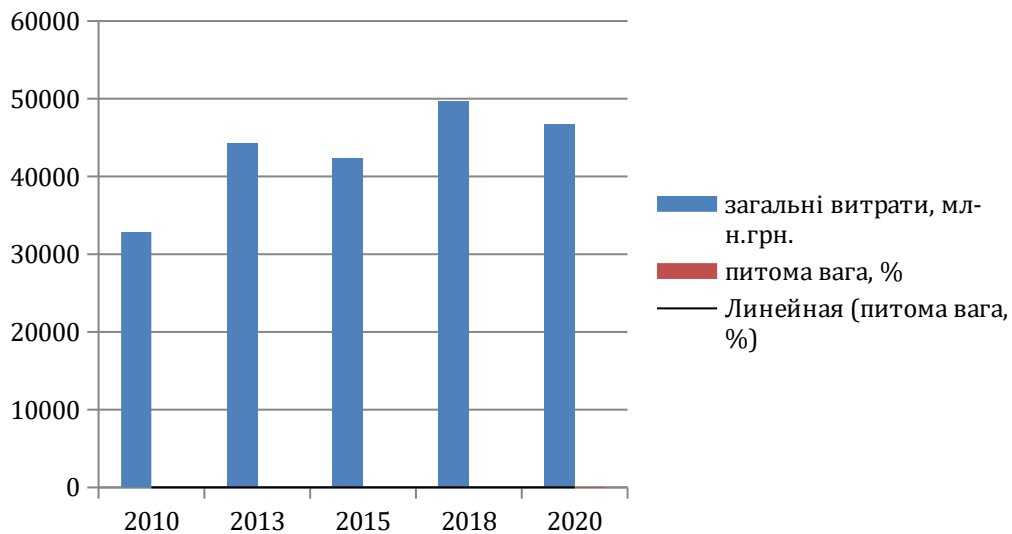

Рисунок 1.3 – Динаміка бюджетних витрат на освіту у 2010-2020 роках [15]

Аналіз обсягів і динаміки витрат на освіту загалом в 2010-2020 рр. свідчить, що питома вага витрат на освіту у всіх бюджетних витратах зростала до 2017 р. (рис. 1.3). Проте у 2018 р. показники значно погіршилися. Таким чином, дана тенденція до зростання витрат має позитивний характер не може, оскільки вона є непостійною.

1.2 Принципи функціонування бізнесу та основи державно-приватного партнерства в Україні

На сьогодні, стан економіки в Україні та нинішні принципи функціонування бізнесу зазвичай характеризуються непередбачуваними змінами. Для досягнення бажаного результату сучасні підприємства мають подолати багато перешкод, але навіть в таких умовах мають можливість подальшого розвитку.

Нині, питання щодо визначення основних принципів функціонування сучасних підприємств та підвищення рівня їх конкурентних переваг є не вирішеною. Адже вони мають вплив майже на всі ланки суспільства.

Функціонування бізнесу в економіках розвинених країн розглядається як невід'ємна складова в економічному устрої суспільства, соціальній сфері, науково-технічній та інноваційній діяльності. За якісними показниками український бізнес значно відстає від європейських підприємств за такими показниками, як показник якості продукції, рівень продуктивності праці, наявність і технічна оснащеність робочих місць, соціальні гарантії. Тривалий перехідний період України до ринкової економіки накладає свій відбиток і на становлення бізнесу, надаючи його розвитку стихійний характер [8].

Розвиток бізнесу в Україні носить неперервний характер. З інституційної точки зору підприємницьке середовище - це сукупність економічних, соціальних і юридичних правил, в рамках яких протікають процеси виробництва та обміну. Вплив бізнесу на динаміку економічного зростання є двояким, адже він відкриває нові горизонти для розвитку національної економіки, але у той же час – обмежує розвиток традиційних галузей.

У багатьох випадках ведення бізнесу здійснюється з використанням (залученням) найманої робочої сили. У такому випадку воно розглядається як підприємство або фірма. Найчастіше ведення бізнесу здійснюється без залучення з боку робочої сили або найманих осіб. При такому положенні відбувається індивідуальна трудова діяльність, тобто бізнесмен займається підприємництвом самостійно [15].

Підприємницька діяльність завжди має мету - отримання прибутку. Такої мети можна досягти на основі точного розрахунку, ефективного використання всіх факторів виробництва, реалізації творчого та інтелектуального потенціалу людини.

Залежно від форм власності може бути державне підприємництво, колективне і приватне. В ринкових умовах всі форми бізнесу рівні, проте з урахуванням масштабів виробництва лідируюче положення може належати тій чи іншій формі ведення бізнесу.

Успішний розвиток бізнесу можливий внаслідок дотримання певних принципів.

Так, Л. Прусова виділяє вісім основних принципів ведення бізнесу, які зображено на рис. 1.4.

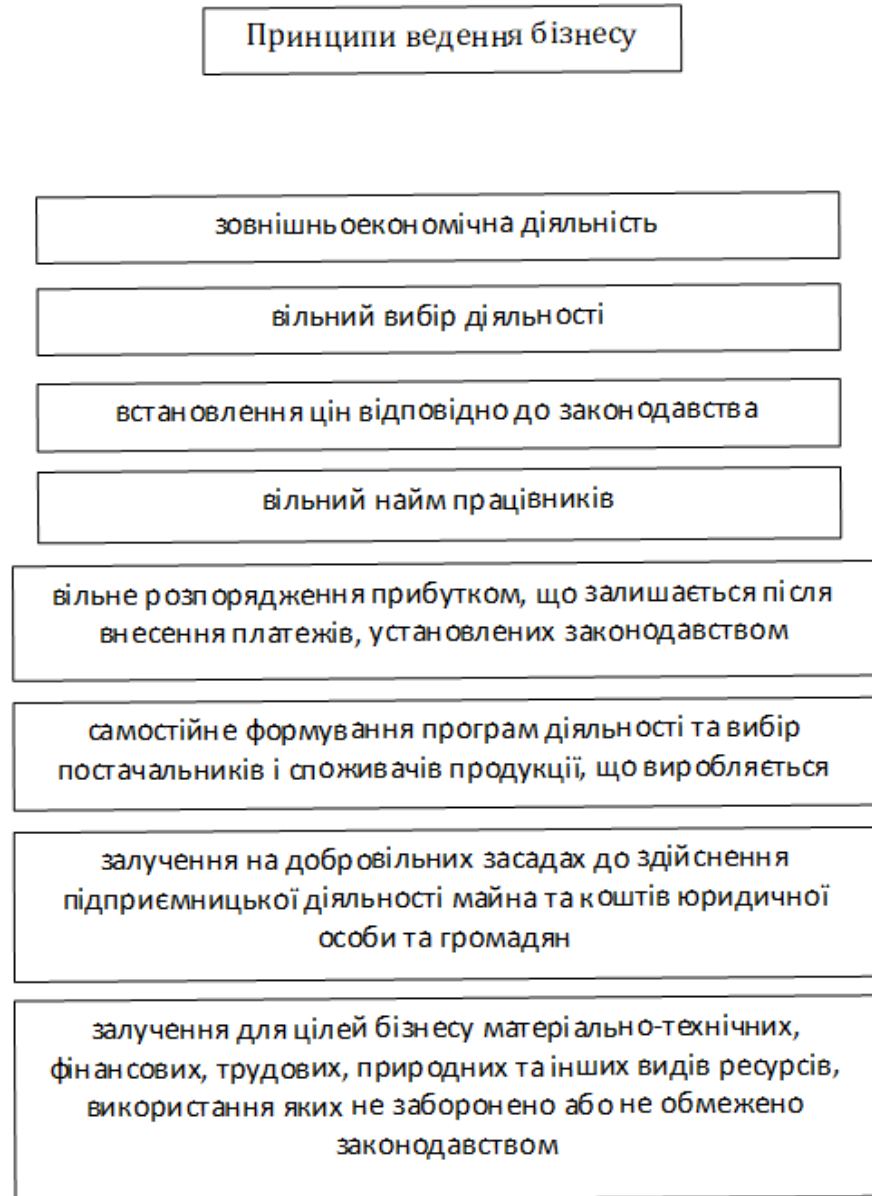

Рисунок 1.4 – Основні принципи ведення бізнесу [29]

Багато економістів вважають, що сутність бізнесу більш глибоко розкривається через його функції. Серед них такі як: творча, ресурсна і організаційна.

Творча функція бізнесу полягає в реалізації нових ідей, проектів, наукових розробок, які пов'язані з господарським ризиком.

Ресурсна функція бізнесу полягає в ефективному використанні матеріальних, трудових, фінансових та інших ресурсів з урахуванням досягнень науково-технічного прогресу, раціональної організації праці і управління виробництвом.

Організаційна функція бізнесу полягає в поєднанні виробничих ресурсів в оптимальній пропорції, а також в здійсненні контролю за їх раціональним використанням.

Сучасні підприємства успішно розвиваються в умовах, коли є відповідні передумови: економічні, політичні, юридичні та психологічні (рис. 1.5).

Політичні	В суспільстві функціонують різні форми власності (державна, колективна і приватна) і різні суб'єкти господарювання
Економічні	Створення в суспільстві сприятливої обставновки для бізнесу
Юридичні	Засновані на законодавчих і нормативних актах, які розроблені і діють в країні
Психологічні	Створення позитивної ситуації в суспільстві щодо розвитку підприємницької діяльності

Рисунок 1.5 – Передумови успішного функціонування сучасних підприємств [29]

В Україні принципи ведення підприємницької діяльності знаходяться на стадії становлення. Так, майже про кожен суб'єкт господарювання можна сказати, що підприємства дуже часто не розуміють у повній мірі справжньої мети їх діяльності.

Значна диференціація населення в різних регіонах України за рівнем доходів, а також відмінності в стартових можливостях, у певній мірі демотивують населення у веденні бізнесу.

В Україні створено відповідну законодавчу базу для розвитку бізнесу в різних галузях економіки, засновану на всіх формах власності і господарювання. Важливе місце належить Законам України «Про підприємництво», «Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)» та інші.

Одним із основних завдань підтримки бізнесу в Україні є передача і захист інтересів та потреб бізнесу на різних рівнях. Активна підтримка підприємців в законодавчих та виконавчих органах влади проводиться в рамках певних законодавчих процедур і створює сприятливий клімат для розвитку підприємництва. Особливістю цього процесу є провідна роль основних державних органів і їх активна взаємодія з професійними об'єднаннями громадськості та іншими об'єднаннями підприємців [38].

Пріоритетними напрямками розвитку бізнесу в Україні можуть бути: підвищення активності регіональних підприємств і організацій на внутрішньому ринку; послідовна перебудова товарної структури; орієнтація політики бізнесу на виробництво високоліквідної диверсифікованої продукції; забезпечення глибоких маркетингових досліджень замість практики збуту товару будь-якими засобами; скорочення частини сировинних товарів на користь високотехнологічних; підвищення конкурентоспроможності продукції традиційних виробничих сфер; відновлення традиційного ринку та освоєння нових ринків збуту; розширення сфери економічних зв'язків з альтернативними партнерами.

РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ ПРИНЦИПІВ І МЕХАНІЗМІВ ВЗАЄМОДІЇ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ, БІЗНЕСУ ТА ОСВІТИ

2.1 Співробітництво органів державної влади та підприємництва

Необхідність розвитку особливої форми відносин між представниками бізнесу та органами державної влади виникла у вигляді державно-приватного партнерства в результаті потреби встановлення і розвитку тісної взаємодії комерційного підприємництва і влади в умовах фінансової глобалізації при переході до ринкової економіки.

Державно-приватне партнерство на сьогоднішній день є одним з найбільш ефективних способів вирішення питань, пов'язаних з взаємодією бізнесу і держави, в різних секторах економіки.

Взаємодію державного та приватного сектору зумовлює об'єктивна потреба у збалансованому розвитку відносин суспільного характеру, а світовою практикою засвідчується, що варіанти моделей подібної взаємодії є фактично необмеженими. Незважаючи на це в Україні інструменти, які дають змогу юридично оформити партнерські державно-приватні зв'язки, зараз лише розробляються.

У вузькому розумінні державно-приватне партнерство – це «конкретні проекти, що реалізуються спільно державними органами і приватними компаніями на об'єктах державної та муніципальної власності».

Характерними ознаками ДПП у сфері освіти є:

- суб'єкти – державна влада та приватні підприємства;
- забезпечення публічних інтересів під час здійснення процедур спільної діяльності;

- інтеграція усіх можливих ресурсів з боку держави та приватного сектору;
- використання власних переваг кожної із сторін та надання державних гарантій;
- взаємо обмін ресурсами;
- перерозподіл між суб'єктами ризиків та відповідальності відповідно до розподілу прибутку;
- довгостроковий характер діяльності;
- ефективна методологічна складова.

Умови співпраці державного апарату і приватного партнера, що полягають у поєднанні механізмів і ресурсів та грамотному розподіленні ризиків між партнерами, – дають змогу для продуктивного залучення інвестицій, якісної і своєчасної реалізації освітніх програм, підвищення ефективності надання освітніх послуг, поліпшення системи управлінської інфраструктури, що, своєю чергою, уможливить якісні зміни у парадигмі державних освітніх установ.

Виходячи з поняття державно-приватного партнерства, відносини підприємництва і органів державної влади можуть виступати в якості партнерських у тому разі, якщо вони сприяють загальному зростанню ефективності підприємництва та держави, досягненню найбільш оперативної реалізації основних функцій відповідних секторів економіки, що має важливе значення для розвитку ефективної держави в умовах фінансової глобалізації при переході до ринкової економіки [46].

Ґрунтуючись на визначенні державно-приватного партнерства як особливої форми взаємодії економічних агентів, слід виділити наступні основні форми взаємодії економічних суб'єктів:

- партнерство;
- співпраця;
- регулювання;
- управління.

Основою такої форми взаємодії, як партнерство, повинен виступати принцип економічної рівності і взаємної обліку загальних і приватних інтересів учасників партнерства. Це відрізняє партнерство від інших форм взаємодії, наприклад, від співпраці, і створює ефективні умови для реалізації інтересів всіх учасників взаємодії.

Співпраця органів державної влади та підприємництва в Україні передбачає наявність взаємних інтересів і досягнення взаємовигідних для учасників співпраці результатів. Проте, основною відмінністю співпраці від партнерства є можливість виникнення економічної нерівності учасників взаємодії, що знижує ймовірність формування ефективної взаємодії внаслідок наявності потенціалу переважання інтересів одного або кількох учасників взаємодії [21].

Розглядаючи, через призму ефективного використання ресурсів взаємодія держави і бізнесу, необхідно виявити відмінність між партнерством, співпрацею, регулюванням і управлінням. Ця різниця полягає в напрямку об'єднання ресурсів, які використовують всі учасники взаємодії.

Слід зауважити, що на сьогодні, потрібно звернути увагу на повне або часткове об'єднання ресурсів, а також на ймовірність отримання економічного ефекту як основної ознаки таких форм взаємодії, як партнерство і співробітництво, тому що регулювання і управління не мають на увазі обов'язкової передачі ресурсів, але і не виключають такої можливості загалом.

Наявність механізму диверсифікації ризиків між учасниками взаємодії виступає у вигляді другої відмінної ознаки між такими формами взаємодії держави і бізнесу, як партнерство і співробітництво. Поряд з цим, наявність механізму диверсифікації ризиків зазвичай не властиво для такої форми взаємодії, як регулювання.

На сьогоднішній день розвиток системи державно-приватного партнерства є перспективним напрямком, проте така взаємодія може мати обмежені можливості в зв'язку з тим, що основний інтерес для держави

представляють учасники великого бізнесу. Для інших учасників підприємництва проблемою є незахищеність їх інтересів у відносинах з державою. Бюрократична система держави не сприяє розвитку взаємодій, тому що існують різні адміністративні бар'єри.

На сьогодні, в Україні використовують принцип взаємодії, який передбачає участь органів державної влади у фінансуванні до 50% інвестицій за проектами, які пройшли конкурсний відбір. Участь у конкурсному відборі передбачає можливість окупити вклади протягом двох років за умови, що буде доведено те, що випущена продукція є платоспроможним, а вклад приватного інвестора становитиме понад 20%. У той же час, інша частина витрат може бути сплачена за допомогою позики [19].

Ще одними перспективними напрямками співробітництва органів державної влади та підприємництва є сертифікація інвестиційних проектів та забезпечення гарантій державою приватним інвесторам.

Сертифікація інвестиційних проектів передбачає значну роль державної підтримки. Гарантії, які надають органи державної влади є правомірними та приймаються інвесторами у вигляді державної підтримки бізнесу. За таких умов державні гарантії не зобов'язані забезпечувати повноцінне відшкодування ризику, але передбачають повернення значної частки ресурсів у разі невдалої сертифікації інвестиційного проекту за різних причин.

Крім того, активний прогрес у розробці та реалізації дієвих механізмів державної підтримки суб'єктів підприємницької діяльності та приватних інвесторів показує недосконалий рівень взаємодії органів державної влади та бізнесу внаслідок неповноцінного методичного забезпечення та відбору проектів для державного фінансування. Однією з основних проблем є відсутність державних стратегічних пріоритетів, що не дозволяє відбирати найбільш важливі проекти для державного фінансування.

Однією із перешкод ефективного співробітництва держави та бізнесу є відсутність ефективного механізму регулювання та контролю за

бюджетними видатками призначеними для фінансуванні інвестиційно-інноваційних проектів. Внаслідок чого інвестиційна співпраця держави і підприємництва відбувається відповідно до таких напрямків:

- створення привабливого інвестиційного клімату;
- участь підприємств у частковому фінансуванні інвестиційних проектів в рамках реалізації державних, регіональних та місцевих програм соціально-економічного та НТП;
- участь органів державної влади на частковій основі в комерційних недержавних інвестиційних проектах.

Усі вищенаведені напрями взаємодії державних виконавчих органів та бізнес-структур потребують активного впровадження проектів шляхом участі компаній не лише на етапі реалізації інвестиційного проекту, але і на етапі формування та становлення програми стимулювання українських та іноземних інвесторів і залучення їх в національну економіку.

Співробітництво органів державної влади України та сучасних підприємств має ряд перспективних можливостей і переваг для кожної зі сторін. Для представників бізнесу вони представляються у вигляді стабільного ринку збуту своєї продукції, а також у формуванні репутації, наприклад, в разі реалізації будь-якого соціального проекту [35].

Перевагою також може послужити і максимізація припливу грошових коштів за рахунок ефективного використання державної власності. У свою чергу, для держави співпраця з представниками підприємництва через призму державно-приватного партнерства дозволяє сконцентруватися на реалізації і якісному виконанні таких важливих обов'язків, як, наприклад, захист громадських інтересів, контроль дотримання і регулювання.

Але і суспільство, яке безпосередньо є кінцевим споживачем найбільш важливих благ в різних сферах діяльності, також отримає свою вигоду у вигляді поліпшення якості цих найбільш важливих благ і їх доступності.

При дотриманні основних принципів між учасниками співробітництва може бути сформовано ефективним механізмом, який допоможе вивести українську економіку на новий рівень розвитку в умовах фінансової глобалізації при переході до ринкової економіки. Застосування системи державно-приватного партнерства необхідно в різних секторах економіки для залучення інвестицій, це наочно показує досвід багатьох зарубіжних країн.

2.2 Аналіз партнерства між закладами освіти та бізнес-середовищем

Бізнес-середовище за останні 10 років істотних змін. Наслідком цього стали зміни в запитах і вимогах до навичок співробітників, їх освіченості та наявності професійних характеристик.

Так, бізнес-середовище стрімко розвивається, проте сучасна вища освіта відстає і не може повноцінно виконувати свій основний обов'язок задовольняти актуальні потреби ринку в висококваліфікованих кадрах.

Для того, щоб підвищити якість вищої освіти в сучасних умовах і допомогти студентам підготуватися до професійного життя за межами університетських аудиторій, треба активно впроваджувати більш практичний, прикладний підхід до освіти. Надання освітніх послуг, заснованих на досвіді і актуальних бізнес процесах, допоможе викоринити наявні прогалини в продуктивності молодшої робочої сили [20].

Формування і розширення партнерських зв'язків між науковими колами та підприємницьким сектором є невід'ємною частиною налагодження цього процесу. Все більша кількість компаній створює різнопланові партнерські відносини безпосередньо з вузами для калібрування очевидного дисбалансу на ринку праці [6].

На існує чотири типи моделей взаємовідносин між ЗВО та бізнес-середовищем:

1. Співробітництва в сфері досліджень: співпраця в розробці спільних наукових і дослідницьких ініціатив; проведення досліджень на контрактній основі; надання консультаційних послуг; кооперації у виробництві інновацій; створення неформальних і особистих зв'язків.

2. Академічна мобільність - це залучення викладацького складу і дослідників ЗВО до роботи в бізнес-середовищі, а робітників і менеджерів компаній – до діяльності в умовах навчального закладу, на постійній або тимчасовій основі.

3. Розробка освітніх програм - співпраця університету і бізнесу в формуванні фіксованої програми курсів, модулів, головних і додаткових дисциплін, планів проведення гостьових лекцій делегатів від підприємств громадських організацій для студентів.

4. Студентська мобільність - впровадження умов для проходження студентських практик і стажувань для набуття практичного досвіду в сфері бізнесу та надання умов для подальшого працевлаштування.

Для більшого розуміння сучасного стану співробітництва ЗВО та бізнес-середовища можна проаналізувати практику успішного застосування різних моделей взаємодії на прикладі різних держав (табл. 1).

Проаналізувавши сучасний стан партнерства освіти і бізнесу можна сказати про існування різних форм співпраці навчальних закладів і представників бізнесу. В результаті співпраці кожен з учасників цього процесу отримує свої переваги: ЗВО урізноманітнює навчальний процес, студенти мають доступ до знань не тільки теоретично, але і практично, отримують інформацію про нові технології зі світу бізнесу [56, 57].

Таблиця 2.1

Аналіз успішного досвіду взаємодії освітніх закладів та бізнес-середовища [34]

Форми і моделі співпраці	Характеристика	Досвід
Науково-виробничі кластери	Об'єднання в науково-виробничі кластери учасників з різних сфер економіки дозволяє сформуванню систему поширення нових знань і технологій, задовольнити потреби суспільства і повноцінно реалізувати потенціал регіону. Організація кластерів на галузевому рівні повинна включати в себе: 1) прийняття довгострокової програми; 2) створення координаційного комітету з питань технологічного розвитку; 3) утворення експертних груп, які займаються питаннями розвитку пріоритетних напрямків; 4) наявність процесів вибору і побудова рішень по оптимального сценарію для організації чіткої роботи підприємства.	На території США існує єдина кластерна модель, яка мала характерні риси кластерів: конкурентоспроможність, партнерство і орієнтацію на комерціалізацію. Усі ЗВО, що входять до кластеру мали хорошу державну фінансову підтримку. Особливість кластера пов'язана з окремою роллю кожної складової: освітньої, дослідницької, підприємницької. наявність представництв компаній IBM, Microsoft, Google, Oracle, Apple Inc.
Центри трансферу технологій	Центр трансферу технологій (ЦТТ) - це організація, діяльність якої спрямована на впровадження результатів науково-технічної діяльності в реальний сектор економіки і орієнтована на отримання прибутку від використання результатів наукових досліджень, виконуваних в державних наукових організаціях і приватних компаніях.	Китай. Китайська освітня система є однією з найбільших в світі виконавців наукових досліджень. Кожен університет має власний ЦТТ; Програми підвищення конкурентоспроможності вищої освіти; Програми поліпшення стандартів досліджень ЗВО; Створення гібридних ДПП; Збільшення кількості патентів.

Працевлаштування випускників	Працевлаштування випускників є взаємовигідною формою співпраці ЗВО з підприємствами, що забезпечує професійну орієнтацію студентів для надходження після закінчення вузу на роботу в структурні підрозділи підприємства-партнера.	Німеччина. Найбільш успішним методом організації працевлаштування випускників є застосування дуальної системи навчання. Практичні заняття проходять безпосередньо в організаціях, з якими навчальний заклад уклав контракт. Підприємства забезпечують практику студентів з грошовою винагородою.
Академічна мобільність	Академічна мобільність є одним з видів взаємин між освітніми установами та різними підприємствами. Навчальний заклад відкриває можливість обмінюватися новими знаннями, навичками викладання, сприяє покращенню навчального процесу, дозволяє розширювати горизонти в дослідницькій діяльності.	Великобританія. Durham University вже протягом тривалого часу є ключовим партнером компанії Proctor and Gamble (P & G) в галузі біофізики, хімії, інженерії, виробничих процесів і психології споживача. На сьогодні партнерство вже принесло університету близько 8.6 млн. дол. зовнішніх інвестицій для проведення серії проектів та надання стипендій.

Організація лабораторій, наукових центрів і базових кафедр вимагають від представників бізнесу істотних матеріальних витрат, а студентам мають можливість набути практичних навичок роботи в певній галузі, засвоїти специфіку виробничого процесу.

Для того, щоб залишатися на ринку освітніх послуг і мати гарну репутацію, керівництво ЗВО постійно підтримує діалог з представниками бізнесу, реагує на їхні потреби та забезпечує затребуваними фахівцями. Тобто, освітні установи, досягають успіху на цьому терені, стають більш привабливими і для абітурієнтів, і для роботодавців, а це, в свою чергу, є запорукою фінансової стабільності. Саме тому сучасні освітні заклади є головними ініціаторами плідного співробітництва з бізнес-середовищем.

2.3 Механізм взаємодії освітньої системи, влади та бізнесу

В рамках модернізації української освіти протягом останніх років одним з найважливіших напрямків діяльності освітньої системи стало формування ефективних моделей взаємодії з державною владою та бізнес-середовищем.

На сьогодні наша держава знаходиться на етапі переходу класичної економіки до економіки знань, яка відіграє основну роль у формування конкурентоспроможного інноваційного потенціалу у системі нових наук та технологій. Саме тому постає необхідність у дослідженні новітніх механізмів ефективної співпраці таких складових, як держава-освіта-бізнес [32].

За таких умов органи державної влади роблять акценти в управлінні інноваціями щодо взаємодії між освітнім середовищем, підприємствами та державою і розглядають інтерактивні процеси в створенні, поширенні і використанні знань. Таким чином, зростає значення умов, регламентації і політики, в рамках яких функціонують національні інноваційні системи.

Механізм їх взаємодії виглядає наступним чином. На початковому етапі генерації знань взаємодіють влада і ЗВО. Саме університети, провідні дослідження і розробки, стають в такій ситуації найважливішим ресурсом для наукоємного виробництва. Потім, в ході трансферу технологій,

університет співпрацює з бізнесом, а на ринок результат виводиться спільно владою і бізнесом.

Взаємодія влади та бізнесу є компонентом цілісної системи політичної комунікації, яка представляє собою нерозривний механізм системи політичних моделей. Аналіз особливостей процесу політичної комунікації в керівних органах виконавчої влади показує її невідповідність новим принципам взаємодії з суспільством. Однією з основних проблем є встановлення і підтримання зворотного зв'язку з бізнес-середовищем (отримання інформації від бізнесу про їх переваги, потреби, проблеми та ін.).

Розглянемо функції кожного суб'єкта в даному механізмі взаємодії більш докладно.

В результаті змін, які відбуваються в структурі економіки і суспільства, значно змінюється роль держави. Вона більше не відіграє домінуючу роль в інноваційному розвитку, так як не здатна створювати знання, хоча і несе відповідальність за організацію їх виробництва, оскільки знання є суспільним благом. Проте держава, незважаючи на те що не має можливості «легального примусу» в інноваційному процесі, продовжує залишатися в ньому головним координатором. Це означає, що інноваційна політика в її нових, більш гнучких формах продовжує залишатися найважливішою сферою відповідальності держави. Інноваційна політика держави в кінцевому підсумку зводиться до створення «дружнього інтерфейсу» між суб'єктами інноваційної системи [6].

Втручання держави в інноваційні процеси викликано необхідністю створення стимулів до інновацій, які не генеруються в достатній мірі ринковою середою. Саме тому відбувається дисбаланс, який обумовлює вплив таких факторів:

- високий рівень фінансової та інформаційної невизначеності і високих ризиків в інноваційній сфері;
- тривалість безприбуткової стадії розвитку інноваційних проектів, які дестимулюють приватних інвесторів;

- обмеженість підприємництва до акумуляції необхідних ресурсів.

Регулюючу роль органів державної влади при взаємодії з бізнес-середовищем за відповідними функціями наведено на рис. 2.1.

Основними функціями освітніх закладів в економіці знань стають функції інформаційного інтегратора в суспільстві, виробництво нового знання через науково-дослідницьку діяльність та використання інтелектуального потенціалу нових технологій, передача знання через освіту і розвиток людських ресурсів, внесок в соціальний і культурний розвиток міст, регіонів і країни в цілому, сприяння розвитку інновацій на регіональному та загальнонаціональному рівнях.

Аналізуючи міжнародний досвід можна сказати, що саме завдяки взаємодії з бізнесом багато освітніх закладів перетворилися в найбільші науково-інноваційні центри, залучають до своєї діяльності сотні промислових, дослідницьких і торговельних компаній, перетворилися в консолідуючу силу, об'єднуючу інтереси численних бізнес-партнерів.

На сьогодні взаємодія усіх трьох складових: держави, бізнесу та освіти, представлена в різноманітних формах її реалізації [7].

Необхідно відзначити, що значна частка освітніх закладів і підприємств використовують відразу декілька форм, що сприяє посиленню їх інтеграційної взаємодії один з одним [8].

Таким чином, фінансування з боку держави допомагає ЗВО підвищувати якість та рівень проведених досліджень і отриманих студентами знань. В результаті змінюється роль освітніх закладів на регіональному рівні, і вони стають головними ланками розвитку як своїх регіонів, так і країни в цілому.

Рисунок 2.1 – Роль органів державної влади при взаємодії з бізнес-середовищем [6]

Функції сучасних закладів освіти та їх роль у процесі взаємодії із державою та підприємствами наведено на рис. 2.2.

Рисунок 2.2 – Роль освітніх закладів при взаємодії з державою та бізнес-середовищем [8]

На сьогодні відзначається необхідність інтеграційної взаємодії освіти, держави та бізнесу і з боку еліти науково-освітнього співтовариства, і з боку представників влади. Все це дає підстави для визначення нової тенденції національної економіки - спільне співробітництво і взаємодію ЗВО, бізнесу і влади як на регіональному, так і на національному рівнях.

Для насичення даної взаємодії необхідно враховувати, що:

- партнери повинні розділяти витрати, ризик і компетенцію,

- задоволення регіональних суспільних потреб можливо тільки на основі взаємодії і узгодження інтересів всіх суб'єктів як рівних партнерів на взаємовигідних умовах,

- співпрацюючи, сторони забезпечують один одного додатковими знаннями та інноваційними ресурсами, які є новим джерелом конкурентних переваг інноваційного типу розвитку економіки.

Серед очікуваних результатів від взаємодії освіти, бізнесу і держави слід відзначити наступні [19]:

- підвищення частки позабюджетної складової у внутрішніх витратах на дослідження і розробки;
- покращення якості та обсягу досліджень;
- підвищення рівня комерціалізації в сфері наукових досліджень та розробок;
- підготовка висококваліфікованих кадрів.

Таким чином, на основі наведених аспектів формуються національні особливості інноваційного процесу та інноваційної системи в Україні. Однак комплексної взаємодії між освітою, державою та бізнесом нині немає. Саме тому спостерігається потреба у підвищенні ефективності національної інноваційної системи, що сприяє розвитку інтеграційних процесів між усіма її суб'єктами.

Ефективність реалізації інструментів державної політики відображає потребу у формуванні нової моделі взаємовідносин «державна - освіта - бізнес» в інноваційній системі відповідно до сучасних потреб.

Досвід генерації ринкових інноваційних систем в Україні з показує, що їх організація повинна відбуватися за трьома основними напрямками: 1 - створення сприятливих умов для поширення і суспільного визнання державної політики, спрямованої на створення економіки знань; 2 - забезпечення механізмів комерціалізації знань, включаючи їх трансфер в нові області застосування; 3 – створення дієвих механізмів інвестування в інноваційну діяльність.

РОЗДІЛ 3 ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВИ, БІЗНЕСУ ТА ОСВІТИ В РАМКАХ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ НАДАННЯ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ

Сучасний стан України характеризується потребою у реформуванні діючих та впровадженні нових методів та інструментів державного регулювання інноваційного розвитку підприємств та країни загалом.

Співпраця держави-бізнесу-освіти може відбуватися за різними формами. Так, до сфери державно-приватного партнерства відносять такі завдання, як-от [33]:

- створення та реалізація стратегії розвитку освітніх закладів;
- визначення сутності та змісту науки, освіти, контроль та підвищення якості освітніх послуг;
- дослідження ринку праці та попиту на ньому;
- формування необхідного кадрового та матеріально-технічного забезпечення;
- стимулювання та залучення додаткових фінансових ресурсів.

Нинішні форми співпраці держави-бізнесу-освіти, зазвичай, поділяють на універсальні та специфічні (рис. 3.1). Однією із передових форм взаємодії трьох суб'єктів є їх повномасштабна взаємодія між собою. Проте, така форма співпраці формується не зразу, а лише у результаті довгої та стабільної співпраці держави-бізнесу-освіти.

Однією із найвпливовіших універсальних форм співпраці держави-бізнесу-освіти, зокрема для крупних ЗВО із широким спектром спеціальностей, є взаємодія приватних підприємств із окремими підрозділами освітнього закладу. Такою формою взаємодії може бути співпраця із відділом працевлаштування студентів, адже вона є непрямым шляхом у пошуку кваліфікованих кадрів для підприємства, проте така форма взаємодії може бути гарним

доповнення до основної кадрової політики підприємства. Крім того, цілями такої форми взаємодії є створення наукового співробітництва, яке передбачає залучення студентів до прийняття певних управлінських рішень на базі підприємства або залучення їх наукових розробок до виробничого процесу.

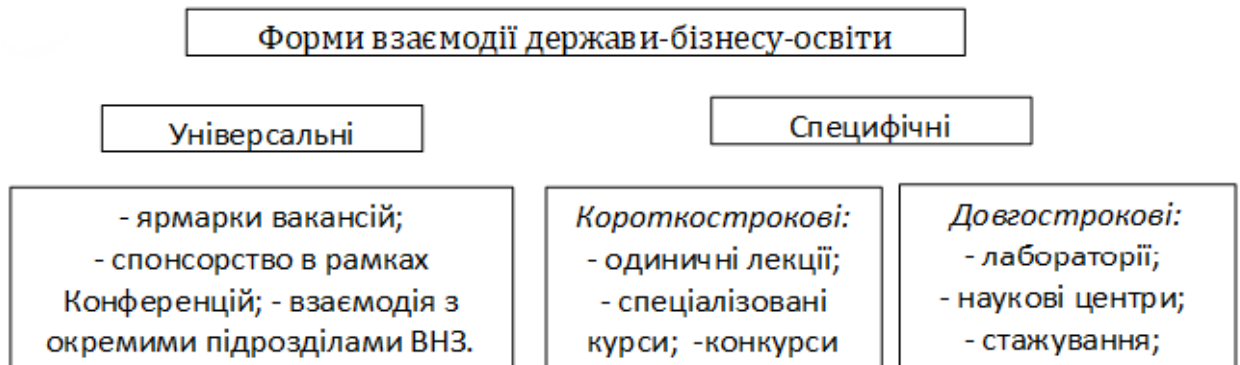

Рисунок 3.1 – Сучасні форми співпраці держави, бізнесу та освіти [46]

Протягом останніх років актуальними стали специфічні форми взаємодії трьох складових, які передбачають залучення підприємців до освітнього процесу. Даний вид співпраці може бути короткостроковим та довгостроковим. Адже навіть періодичні лекції представників бізнес-середовища дають змогу зробити освітній процес цікавішим та можливість практичного відображення теоретичних матеріалів. Підприємства внаслідок проведення подібних заходів може зарекомендувати себе студентам.

Інноваційний розвиток нашої держави формується внаслідок створення та впровадження новітніх технологій серед усіх галузей економіки та сфер суспільства. Проте їх максимальний ефект можна отримати лише у тому випадку, якщо ці винаходи будуть виготовлені всередині держави внаслідок взаємодії висококваліфікованих фахівців та активної науково-дослідної роботи.

Переважання довготривалого терміну при імпорті новітніх технологій не задає належних умов для їх ефективного виробництва, а лише зміцнює їх залежність від інших країн, які мають негативний

вплив на конкурентну привабливість України. Рівень її конкурентоздатних переваг являє собою оцінку, яку отримує держава за свій поточний розвиток у різних галузях економіки та суспільства і показує її можливості для подальшого розвитку. Така оцінка сигналізує про можливості для приваблювання інвесторів та подальшого розвитку держави.

За умови такої оцінки зростає інтерес до розвитку освітньої системи як одного із ключових факторів, який слід враховувати при проведенні оцінки рівня конкурентоздатності держави. Аналіз країни за складовими відповідно до звіту з глобальної конкурентоспроможності за 2019-2020 роки наведено на рис. 3.2.

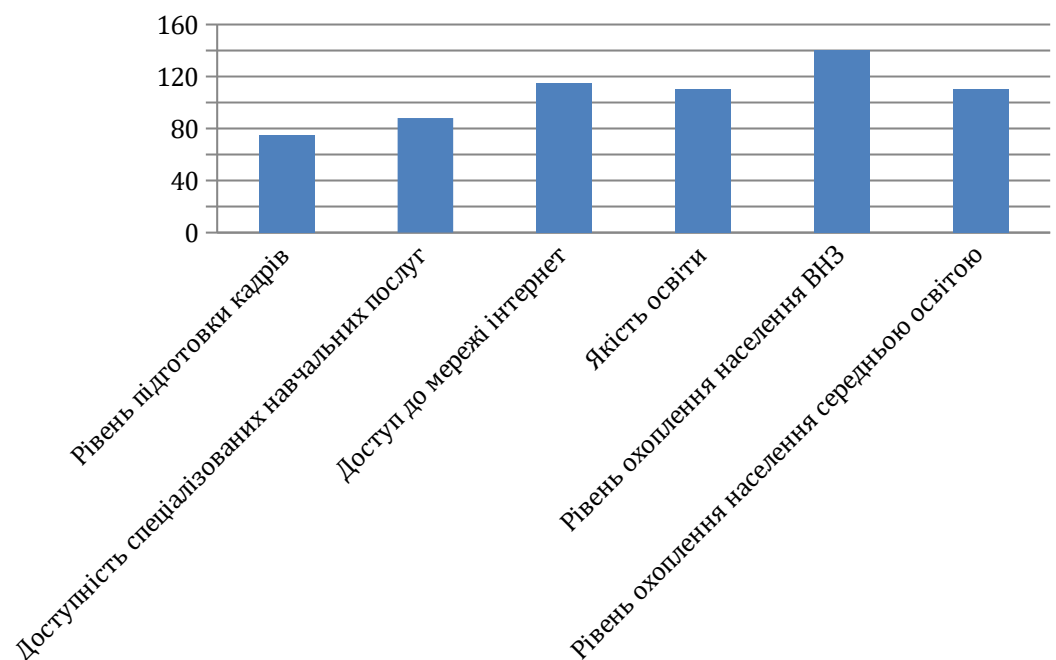

Рисунок 3.2 – Місце України у світовому рейтингу конкурентоспроможності освіти у 2020 році [15]

Система освіти посідає важливе місце у забезпеченні інноваційного розвитку держави та підприємств, адже саме освіта впливає на формування повноцінного кадрового забезпечення галузей економіки [7]. У такому випадку, формування привабливого

інноваційного середовища та конкурентоспроможної країни має вплив на глобальні зміни у системі освіти, які спрямовані на підвищення якості освітніх послуг та науки; формування різних інструментів для підготовки та перепідготовки висококваліфікованих фахівців; формування практичних та методичних інструментів для науково-дослідної діяльності, яка здатна забезпечити інноваційне зростання держави та бізнесу.

На сьогодні, Україна має лише передумови для створення лояльного інноваційного середовища. Саме тому постає необхідність у розвитку взаємодії держави-бізнесу-освіти, адже внаслідок подвійної співпраці можна досягнути ефективного обміну знаннями, технологіями та інноваціями, які може бути перетворено у реальні продукти.

Відповідно до даних наведених на рисунку 3.2 можна сказати, що [41]:

- наша держава має лідерські позиції за рівнем охоплення вищою освітою населення;
- якість системи освіти є низькою;
- погані показники системи освіти свідчать про нерозвиненість системи та спонукають до низького рівня висококваліфікованих працівників;
- професійна підготовка займає низькі позиції внаслідок постійного підвищення кваліфікації.

Так, застаріла українська система освіти потребує вирішення проблем зокрема таких як:

- підготовка освітніх закладів до функціонування за сучасних умов економіки;
- зниження рівня якості освіти та її конкурентоспроможності на міжнародному ринку;
- нерозвинута співпраця між державою, бізнесом та освітою;
- незбалансованість пропозиції та попиту на ринку праці;

- недостатній рівень висококваліфікованих працівників;
- не розвинута матеріально-технічна база.

На основі зазначених проблем, основним завданням для удосконалення української системної освіти має бути формування ефективного механізму взаємодії між державою – бізнесом – освітою, який зможе покращити ефективність системи освіти та сформувати дієві напрями трансферу технологій у бізнес-середовище. Дієвий механізм подібної взаємодії пропонує американський вчений Г. Іцковіц, який називає його «потрійною спіраллю».

Даний механізм показує перехід від основної взаємодії держави та бізнесу до потрійної взаємодії між державою – бізнесом – освітою в галузі знань.

Потрійна взаємодія синтезує елементи та являє собою платформу для створення організаційних інститутів для подальшого впровадження інновацій. На початковому етапі відбувається встановлення зв'язку між державою, бізнесом та освітою, де кожен із них намагається вплинути на ефективність іншого. Ідея такої взаємодії полягає у тому що потенціал для вироблення інновацій та подальшого розвитку економіки визначає ключову роль освіти та взаємодії елементів держави – бізнесу – освіти для формування нових типів вироблення трансферту та використання економіки знань.

Механізм потрійної взаємодії складається із таких елементів:

- значну роль відіграє освіта у взаємодії між державою та бізнесом;
- інноваційна складова залежить не від держави, а від співпраці освіта – бізнес – держава;
- традиційні функції стають основною передумовою для вироблення інновацій.

Зміцнення ролі системи освіти при переході до економіки знань пов'язано із певними суспільними змінами. Перш за все, створення нових форм та методів навчання, які впливають на проведення

наукових досліджень та соціально-економічний розвиток. Належний рівень потужності освіти дає змогу студентам освоїти нові ідеї та технології та активує знання в суспільстві. Можливість системи освіти виробляти інноваційні продукти значно змінює її роль як класичного джерела людських знань та ресурсів до новітнього вироблення інновацій та їх трансферту.

Проаналізувавши механізм потрібної співпраці можна характеризувати його як комплекс складових, взаємозв'язків та функцій, які притаманні кожному із суб'єктів взаємодії.

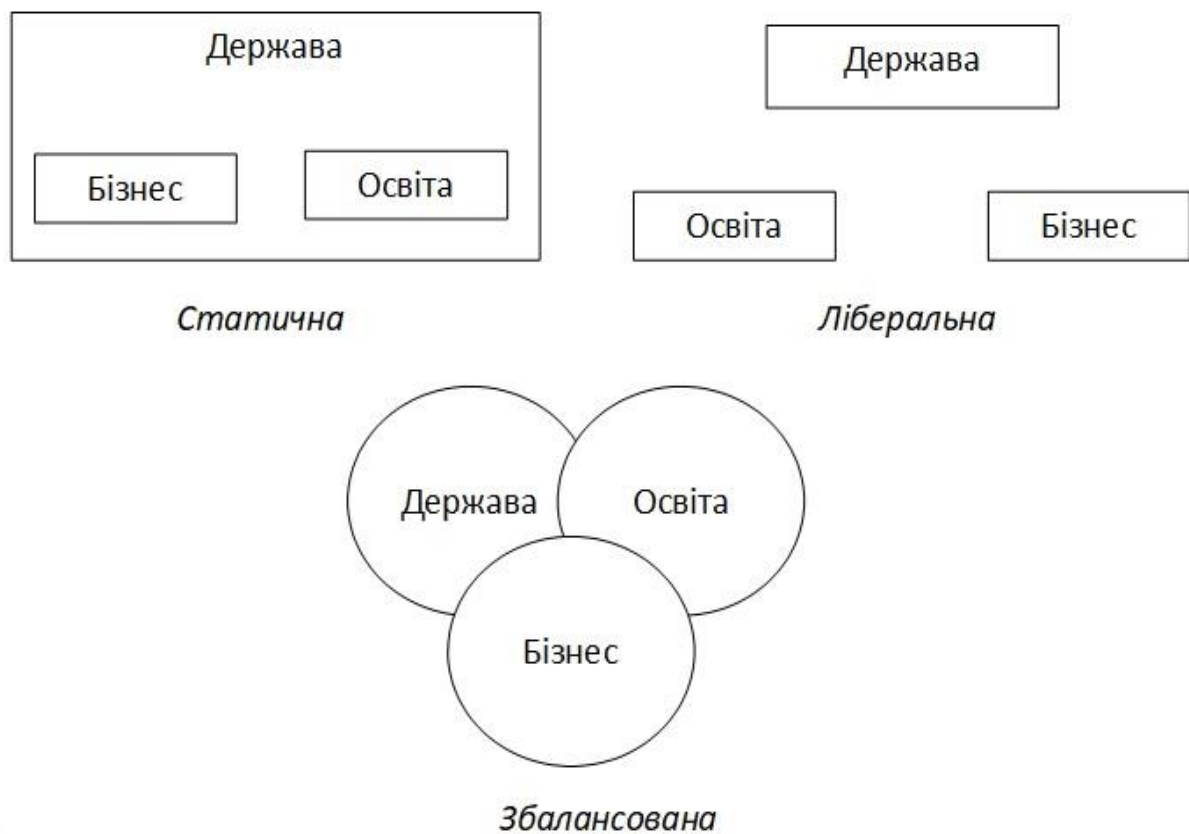

Рисунок 3.3 – моделі потрібної взаємодії

В основі механізму потрібної спіралі лежить гіпотеза, яка є ключовою інноваційної діяльності у системі освіти; яка взаємодіє із виробництвом та науковими дослідженнями; яка зосереджує можливості держави та сприяє розвитку інновацій [51]. Під час потрібної взаємодії освітні заклади мають змогу використовувати

матеріально-технічну базу, фінансові ресурси, створювати бізнес-інкубатори та венчурні підприємства, технологічні парки та консультаційні секції. Саме це дає змогу виконувати поставлені державою чи бізнесом завдання, проводити наукові дослідження, які фінансуються державою та бізнесом. У такому випадку, освітні заклади зацікавлені у співпраці з державою та бізнесом.

Необхідність та ефективність потрійної взаємодії має ряд переваг, які отримує кожен із суб'єктів [51].

Такий тип взаємодії є вигідним адже:

- «освіта» отримує додаткове фінансове забезпечення;
- «бізнес» отримує висококваліфікованих фахівців та інновації;
- «держава» розвиває інноваційну привабливість та підвищує рівень конкурентоспроможності на міжнародному ринку.

Попри те, що у деяких містах наука та освіта має високі показники розвитку, але при цьому є не ефективною у потребах бізнесу та держави. Так у малих містах на території України спостерігається слабкий зв'язок між освітою та бізнесом що зумовлює падіння конкурентоспроможності країни та національної інноваційної системи на міжнародному ринку. Саме тому необхідно визначити основні проблеми, які є основою інноваційного розвитку та розробити напрями удосконалення взаємодії держава – бізнес – освіта.

Держава	Бізнес	Освіта
Розвиток пріоритетних сфер наукових досліджень, реалізація наукового потенціалу країни	Зростання інноваційності виробництва, перетворення його на високотехнологічне	Збільшення інвестицій в фундаментальні та прикладні дослідження
Активізація ділової активності (шляхом надання пільг, звільнення від податків бізнес-структур, які співпрацюють з університетами), заснування нових типів підприємств	Підвищення конкурентоспроможності на ринку завдяки використанню унікальних технологій	Створення науково-дослідних інститутів, лабораторій, техно-парків, інкубаторів, оновлення матеріально-технічної бази, налагодження каналів для трансферу технологій у виробництво

Рисунок 3.4 – Переваги співпраці між державою-бізнесом-освітою

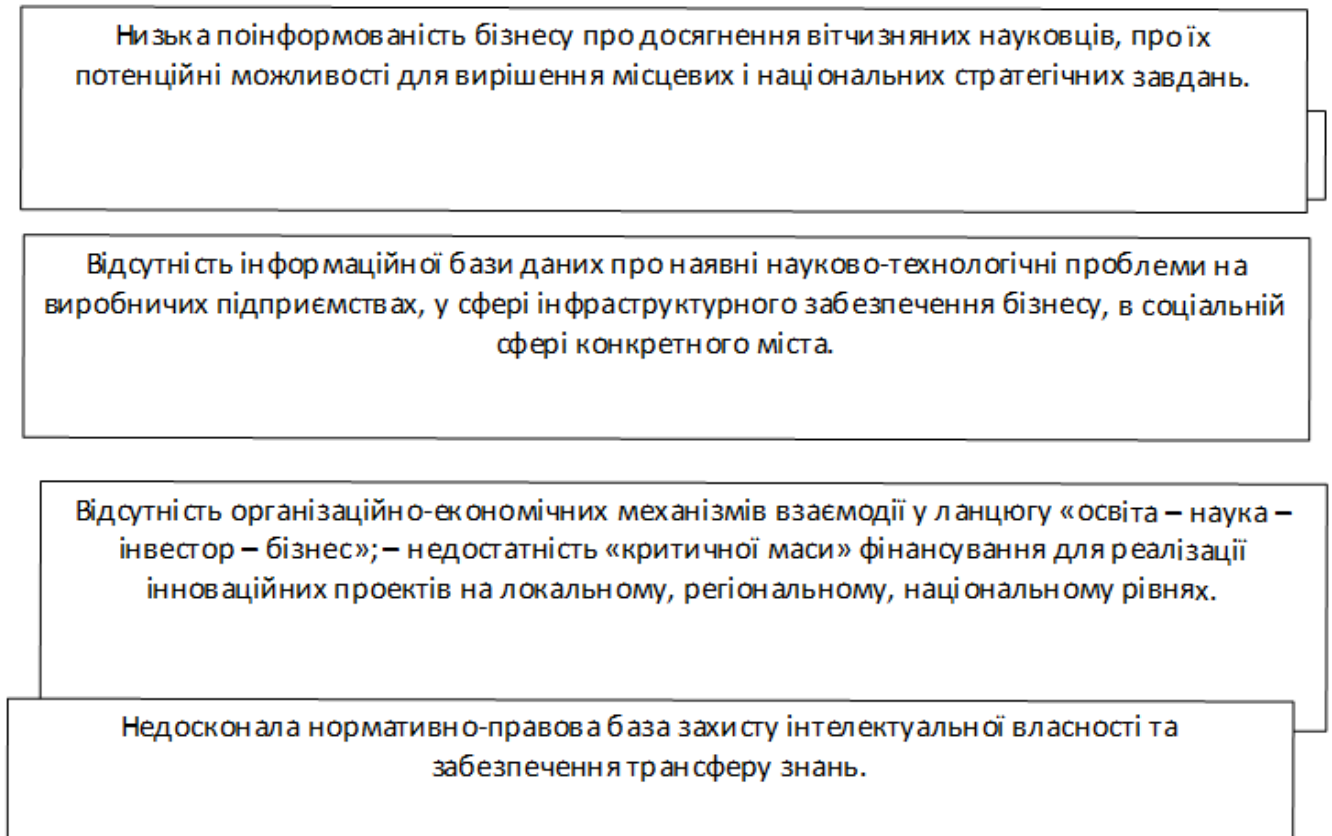

Рисунок 3.5 – Проблеми, що стримують інноваційний розвиток у контексті взаємодії «державо-бізнес-освіта» [39]

Освіта та бізнес є основними складовими інноваційної системи, які приймають участь у процесі виробництва та впровадження інновацій, що надає змогу використовувати інтелектуальний потенціал як чинник економічного розвитку та підвищення вартості підприємств.

Таким чином одним із завдань НТП є подолання розпаду науки та виробництва. Державна політика має бути спрямована на формування дієвого наукового механізму відповідно до практичних потреб. У такому випадку, слід розробити ефективні інструменти трансферу у наукових розробок у реальні продукти, які зможуть поєднувати у собі науково-дослідні підрозділи та виробничі структури.

Як результат, сфера виробництва зможе отримати доступ до економіки знань, а освітні заклади розширити матеріальні ресурси.

На сьогодні, однією із найперспективніших форм взаємодії держави – бізнесу – освіти є технопарки. Вони являють собою науково-виробничий територіальний комплекс. Його роль полягає у створенні оптимального середовища для розвитку малих та середніх інноваційних підприємств. Технопарки у своїй структурі об'єднують науково-дослідні, технологічні та виробничі підприємства. У результаті вони забезпечують швидке впровадження результатів науково-дослідної роботи, інновацій у діяльність підприємства [29].

Компанії, які належать до структури технопарку отримують пільгові умови на такі послуги, як: консультації щодо науково-технічних розробок, дослідження новітніх технологій, консультацію щодо менеджменту та маркетингу, забезпечення швидкого і прямого впровадження бізнес-планів.

Зазвичай, технопарки зосереджуються біля ЗВО та активно формують науково-технічні зони на вільному просторі. На рисунку 3.6 зображено основні напрями діяльності технопарків.

Роль технопарків та їх необхідність в Україні полягає в тому що:

- вони є ефективною формою взаємодії науки та виробництва внаслідок мінімального циклу проведення дослідження та розробки;
- технопарк поєднує у собі висококваліфікованих фахівців різних галузей економіки;
- мають унікальне обладнання на лабораторії;
- фінансовий капітал представлений у формі венчурного капіталу;
- організаційно-економічне середовище відповідає сучасним вимогам суспільства.

Рисунок 3.6 – Призначення діяльності технопарків [29]

Ще одним напрямком підвищення взаємодії держави – бізнесу – освіти є створення інноваційних навчально-дослідних платформ. Вони є концепцією, яка має тісний зв'язок з відкритими інноваціями. Створення платформа призначена для експериментів, у яких можуть брати участь підприємства, органи державної влади шляхом розробки інноваційного продукту чи послуги.

Створення інноваційної платформи дає змогу розширити процес взаємодії держави – бізнесу – освіти у контексті створення та реалізації відкритих інновацій.

Інноваційні платформи можуть бути ефективною формою співпраці між освітніми закладами та промисловим підприємством, адже вони дають змогу студентам брати участь у розвитку інновацій на практиці. У результаті такої співпраці можна отримати первинні данні щодо наукових досліджень. Таким чином реалізація запропонованих напрямів розвитку системи освіти зможе забезпечити автономність та мобільність освітніх закладів, покращити якість освітніх послуг та забезпечити Україну необхідними умови до інтеграції у світовий простір.

Основною передумовою реформування є злагоджена та вигідна співпраця держави – бізнесу – освіти, яка дає змогу забезпечити інтереси усіх сторін. На сьогодні, популярними формами співпраці є стажування студентів, конкурси та гранти, проте наша держава має більший потенціал до взаємодії з освітою та бізнесом. Можна виділити такі форми подальшої взаємодії між державою – бізнесом- освітою [43]:

- підготовка та перепідготовка кадрів;
- проведення освітніми закладами наукових досліджень за вимогою підприємства;
- використання інноваційних розробок у діяльності компанії;
- отримання патентів на наукові розробки та винаходи і продаж ліцензій на їх використання;
- створення на базі освітніх закладів інноваційних кластерів, бізнес-інкубаторів та технопарків;
- надання консультаційних послуг.

Таким чином, розвиток сучасних форм взаємодії держави – бізнесу – освіти зможе покращити процес підготовки кваліфікованих кадрів, які відповідатимуть усім вимогам та потребам ринку праці і сприятимуть подальшому розвитку науково-дослідної та інноваційної діяльності в Україні.

ВИСНОВКИ

Загалом варто відзначити, що сучасна практика вже створила різноманітні й ефективні механізми взаємодії держави, бізнесу та освіти, елементи яких можна було б використовувати українськими ЗВО. Але, на сьогоднішній момент доводиться констатувати, що сучасне суспільство не готове до налагодження подібних тісних контактів.

Основною ознакою взаємодії держави, бізнесу та освіти є участь в коопераційному ланцюжку державних і приватних структур зі створення доданої вартості. У свою чергу, процес створення цієї доданої вартості орієнтований на перерозподіл завдань і ризиків між сторонами державно-приватного партнерства. При цьому кожен суб'єкт бере на себе певну частину завдань і відповідальності, які він може забезпечити з більшою ефективністю [52].

Так, у першому розділі дипломної роботи було наведено загальну характеристики кожного із суб'єктів трикутника «держава-бізнес-освіта», основи діяльності держави та принципи функціонування бізнесу в нинішніх ринкових умовах, а також охарактеризовано сучасний стан системи освіти в Україні.

У другому розділі дипломної роботи було визначено концептуальні основи взаємодії «держави-бізнесу-освіти» за сучасних умов господарювання. Проаналізовано рівень співпраці органів державної влади та підприємництва, а також освітніх закладів та бізнес-середовища. На основі проведеного дослідження було узагальнено механізм потрійної взаємодії між державою, освітньою системою та бізнес-структурами.

У третьому розділі було визначено та запропоновано сучасні форми взаємодії держави, бізнесу та освіти, які є основою для подальшого інноваційного розвитку суспільства.

Тож, потреба у встановленні ефективної співпраці між трьома компонентами, зокрема такими як держава, освіта та бізнес, пояснюється

прогалинами серед реальним сектором економіки та наукою, їх не досконалою якістю, яка не задовольняє повноцінно ринок праці кваліфікованими кадрами; відсутністю постійної інноваційної діяльності, яка має негативний вплив на ріст показників національної економіки та на шлях інтеграції України до світових рейтингів.

Відтак, ефективний механізм взаємодії «держави-бізнесу-освіти» в Україні слід розглядати через потрійну призму, яка повинна складатися із таких напрямків відповідно за кожним учасником:

- «держава» - сприяти дійсному формуванню наукової та фінансової незалежності освітніх закладів та створення оптимальної матеріально-технічної бази; раціонально формувати обсяги державного замовлення на відповідні галузі науки з урахуванням попиту на ринку праці та у бізнес-структурах; стимулювати підприємства до організації спільної науково-дослідницької діяльності в переважаючих галузях.

- «бізнес»- забезпечувати необхідною інформацією державу та освітні заклади щодо попиту на ринку праці та перспектив наукової діяльності; зосередження своєї діяльності не на миттєвому отриманні доходу, а на розвитку бізнесу та досягненні довгострокових результатів внаслідок інноваційної діяльності; формування та впровадження ендаументу на основі попередньо створених необхідних умов з боку держави.

- «освіта» - створення та реалізація проектів технопарків, інноваційних компаній, венчурних фондів, бізнес-інкубаторів при ЗВО для подальшого проведення наукових досліджень; зменшення монополізму у діяльності освітнього закладу, що у свою чергу, робить перешкоди на шляху співпраці підприємств та ЗВО; стимулювати та залучати експертів і представників бізнес-середовища до освітнього процесу.

Побудова ефективної співпраці між державою, бізнесом та освітою можлива лише у тому випадку, якщо усі суб'єкти матимуть єдину ціль та завдання у досягненні продуктивного та вигідного партнерства. Так, основна роль у цьому трикутнику покладена на державу, адже саме органи державної

влади повинні забезпечити усі належні умови для дієвої співпраці бізнесу та освіти, сформувавши необхідну систему мотивації до ведення науково-дослідної діяльності, яка сприятиме розвитку підприємства та покращенню інноваційного розвитку країни загалом.

За нинішніх умов економіки знань саме освітні заклади є першоджерелом інновацій та винаходів, які відзначають потребу у забезпеченні їх автономності та фінансової стабільності, а також вільному виборі пріоритетних напрямків дослідження та стратегічної діяльності [8].

Таким чином, подальші дослідження можуть бути спрямовані на побудову та економічне обґрунтування сталого механізму взаємодії «держава-бізнес-освіта» для покращення сучасних умов господарювання; визначенні практичності формування дієвого партнерства між бізнес-структурами та ЗВО за умови збалансованості їх потреб та цілей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авдєєва О. М. Соціально-економічні важелі державного регулювання інноваційного розвитку освіти в Україні : дис. канд. ек. наук : 08.00.03. Покровськ. 2017. 215 с.
2. Баглюк Ю. Б. Взаємодія суспільства, освіти та бізнесу. URL: <http://www.slideshare.net/alegre380/ss-27877469>
3. Бакушевич І. Розвиток мережевої взаємодії бізнесу, освіти і науки відповідно до нового Закону про вищу освіту в Україні/ І.Бакушевич// Збірник конференції «Будуємо нову Україну» 26-27 листопада 2014 р. - Київ – С. 64.
4. Безвух С. Соціальне партнерство науки і бізнесу: форми взаємодії, проблеми і рекомендації щодо їх вирішення. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2015. № 3. С. 7–14.
5. Балужева Т.В. Взаимодействие вуза с работодателями как фактор успешного трудоустройства выпускников / Т.В. Балужева // Международный электронный журнал. Устойчивое развитие: наука и практика. 2014. № 1. С. 3–10.
6. Взаємодія держави і суспільства в процесах публічної політики: наук. розробка / авт. кол.: С. О. Телешун, І. В. Рейтерович, С. В. Ситник та ін. К.: НАДУ, 2013. 44 с.
7. Господарський кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). № 21–22. 2003.
8. Гоцуляк Ю. В. Наукова освіта в Україні: теоретичний та нормативно-правовий контекст / Ю. В. Гоцуляк, М. С. Гальченко. Освіта та розвиток обдарованої особистості. 2016. №4. С. 5–11.
9. Грищенко І.М. Теоретико-методологічне обґрунтування ефективних фінансово-економічних моделей розвитку вищої школи /

монографія (рукопис) ; за заг. ред. чл.-кор. НАПН України, д-ра екон. наук., проф. І.М. Грищенко. К., 2015. 236 с.

10. Даньків Й.Я. Співпраця університетів і підприємств на сучасному етапі розвитку соціально-економічних відносин України / Й.Я. Даньків, М.С. Попович, Ю.Я. Волошина // Науковий вісник Ужгородського університету. 2013. № 4. С. 81–84.

11. Дуна Н. Г., Кухар Е. І. Фінансові фактори розвитку сфери освіти в Німеччині. Бізнес Інформ. 2017. № 10. С. 56–60.

12. Закон України «Про вищу освіту» // Відомості Верховної Ради України. 2014. - № 37-38 С. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

13. Захарін С. В. Економічний механізм інституційної взаємодії науки, освіти, бізнесу. URL: <http://www.readera.org/article/ekonomichnyi-mekhanizm-instyutitsiynoye-10112327.htm>

14. Захаров Н. Н., Черданцев В. П., Тренина М. В. Государственно-частное партнерство в сфере образования – социально-экономический аспект. Фундаментальные исследования. 2015. № 6–2. С. 340–343

15. Звіт за результатами II Національного Форуму «Бізнес і університети: трансформація освіти»/ URL: http://csr-ukraine.org/wpcontent/uploads/2015/02/II_Forum_Report_f.pdf.

16. Інтегрована система «вища школа-бізнес-структура»: методологія та концептуальні засади побудови : монографія / за ред. В. С. Пономаренка, О. В. Раєвської. Харків : ВД «ІНЖЕК», 2011. 160 с.

17. Инновационный процесс – связующее звено между наукой и бизнесом // Информационно-аналитический портал AVA-MD. URL: <http://ava.md/034-kommentarii/04317-innovacionnii--process---svyazuqshee-zveno-mezhdu-naukoi-ibiznesom.html>

18. Ицковиц Г. Тройная спираль. Университеты – предприятия – государство. Инновации в действии: монография. Томск: ТГУСУР, 2010. 237 с

19. Карпов А. О. Современная теория научного образования: проблемы становления / А. О. Карпов. – Философия и общество. 2010. С. 15–24.
20. Карзун І. Г. Напрями вдосконалення механізму державного регулювання інноваційного розвитку системи закладів вищої освіти. 2016. Режим доступу до ресурсу: <http://economics.opu.ua/files/archive/2016/No3/174.pdf>.
21. Карпенко О.В. Управлінські послуги в Україні: механізми надання органами влади. Київ : АМУ, 2014. 408 с.
22. Кельчевская Н. Р., Срогович М. И. Разработка механизма взаимосвязи вуза и предприятия – объективная необходимость XXI века. URL: http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/30803/1/5-321-00240-1_2002.pdf
23. Кондрашова О. В. Формування моделі взаємодії освіти, держави та бізнесу. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vlup_2013_15_3.pdf
24. Коломоець, О. В. Функції держави у сучасному державознавстві: теоретичні проблеми. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція, №5, 2013. С. 41-44.
25. Корпоративна соціальна відповідальність бізнесу: Монографія / Під загальною редакцією М.П. Буковинської. – К.: ЦП «Компринт». 2015. с.297
26. Лебедева Л. В., Митрофанова А. С. Проблеми комерціалізації системи вищої освіти в Україні за умов формування постіндустріального ладу. Бізнес Інформ. 2017. № 2. С. 65–71.
27. Литовченко І. М. Корпоративна освіта у Сполучених Штатах Америки: теорія і практика: монографія. Київ: Б. А. Сладкевич, 2017. 399 с.
28. Лопатинський Ю. Програма ТЕМПУС: налагодження співпраці університету з роботодавцями / Ю. Лопатинський, І. Яскал // Програма ТЕМПУС: налагодження співпраці університету з роботодавцями. URL: <http://cap4com.eu>.

29. Мазур А.А. Технологічні парки України: цифри, факти, проблеми / А.А. Мазур, С.В. Пустовойт // Наука та інновації. 2013. Т. 9. № 3. С. 59-72.
30. Мельничук, С.М. Правові форми реалізації функцій сучасної держави Україна: дис. ... док-ра. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2019.
31. Нікончук Н. В. Концептуальні засади удосконалення державного регулювання національної системи вищої освіти. Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). 2016. № 2. С. 51-56.
32. Носуліч Г. Корпоративна освіта – підходи до визначення терміну. Молодь і ринок. 2018. № 6. С. 154–159
33. Нямецук Г.В. Ефективність діяльності вищих навчальних закладів у стратегічному партнерстві з бізнесом / Г.В. Нямецук // Стратегія економічного розвитку України. 2013. № 33. С. 265–270.
34. Обушна Н. Публічне управління як нова модель організації державного управління в Україні: теоретичний аспект. Ефективність державного управління : збірник наукових праць. 2015. Вип. 44. С. 53–63.
35. Організація економічного співробітництва та розвитку // The Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD). URL: <http://www.oecd.org>.
36. Пасальський М. Концепція публічного управління у сучасній юридичній науці. Юридична Україна. 2015. № 7-8
37. Покидіна В. Університети та бізнес: міжнародний досвід співпраці та перспективи для України. Проект «Популярна економіка: ціна держави». 2016. № 41. 25 с.
38. Поправка И. Сотрудничество бизнеса с вузами: возможности для обеих сторон / И. Поправка // Управление персоналом. 2014. № 2. С. 28–29
39. Публічна політика в процесах реформування системи державного управління України / С.О. Телешун, С.В. Ситник, І.В. Рейтерович, О.Г. Пухкал. НАДУ, 2016. 192 с.

40. Раєвнева О. В. Порівняльний аналіз та узагальнення досвіду партнерства між ЗВО та бізнес-середовищем / О. В. Раєвнева, І. В. Аксьонова, В. М. Остапенко // Проблеми економіки. 2018. №4. С. 30-42.

41. Романовський О. О. Визначення сутності "академічного капіталізму", "університетського (академічного) підприємництва" та інновацій економічно-ринкового типу в системі вищої освіти як економічних категорій / О. О. Романовський // Ефективна економіка. 2013. №10/ URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2376>.

42. Романовський О.О. Феномен підприємництва в університетах світу: монографія/ О.О. Романовський – Вінниця: Нова книга. 2012. 504 с.

43. Сатушева К.В. Корпоративний університет як форма розвитку освітньо-професійного потенціалу підприємства. Проблеми науки. 2011. № 5. С. 31–39.

44. Стрижак О. STEM-освіта: основні дефініції / О. Стрижак, І. Сліпучіна, Н. Поліхун, І. Чернецький Information Technologies and Learning Tools. – К.:ІТЗН НАПН України, 2017. Т. 62. № 6. С. 16-33.

45. Тарасенко С. Партнерство університетів та бізнесу: форми та перспективи розвитку в умовах підвищення інноваційності економіки. Вісник Мукачівського державного університету. Економіка та управління національним господарством. 2017. № 13. С. 302–308.

46. Трохимець, О. І. Регулювання конкурентоспроможності вищої освіти України в контексті сучасних тенденцій, зокрема соціального партнерства / О. І. Трохимець, О. В. Ткачук // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. 2018. № 2. С. 75-82.

47. Холявко Н. І. Сектор вищої освіти в системі інноваційного розвитку національної економіки / Н. І. Холявко. // Економіка і управління. 2014. №1. С. 33–37.

48. Цифрова адженда України – 2020. (“Цифровий порядок денний”– 2020). Концептуальні засади (версія 1.0). Першочергові сфери, ініціативи,

проекти “цифровізації” України до 2020 року. URL: <https://uccr.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf>

49. Щербата Т. Теоретичні аспекти налагодження партнерських відносин підприємств із ВНЗ. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Проблеми економіки та управління. 2016. № 847. С. 193–197.

50. Чернюк В. Наукові парки в Україні – стан та проблеми діяльності. Теорія і практика інтелектуальної власності. 2016. № 1. С. 68–75

51. Чернов С.І., Гайдученко С.О. Публічне адміністрування. Харків : ХНУМГ ім. О.М. Бекетова, 2014. 318 с.

52. Якісна вища освіта: роль партнерств / Зінченко А., Саприкіна М., Янковська О., Вінніков О. К., 2013. 20 с.

53. Gryshchenko I. M. Innovative approaches to facilitate the interaction between research, knowledge-intensive business and higher education as a factor of enhancing the education quality. Науковий вісник Полісся. 2017. № 1 (9). Ч. 2. С. 48–53

54. Demchenko O. P. The state regulation mechanism of cooperation between higher educational institutions and business. Науковий вісник Полісся. 2017. № 1(9). Ч. 1. С. 210–217.

55. Zakharchenko N. V., Kuznietsov E. A. The Formation of the National Innovation System as the Basis of Innovative-Investment Development in Ukraine. Business Inform. 2017. # 10. P. 139–143.

56. Формування ефективних комунікацій у системі «університет-студент-роботодавець» через призму дуальної освіти / Вадим Лук’янихін, Ігор Тесленко // Маркетинг в Україні. – 2018. – № 2. – С. 69–71.

57. Лук’янихін В.О., Байстриченко Н. О., Теліженко О. М. Проектно-орієнтований підхід до організації навчального процесу / О. М. Теліженко, В. О. Лук’янихін, Н. О. Байстриченко